

A romlás poétikája és a túlélés nyelve

Marcus Gergely: Szégyenpiac nagycsütörtökön

Budapest: Orpheusz Kiadó, 2025, 60 o.

Marcus Gergely *Szégyenpiac nagycsütörtökön* című verseskötete a kortárs kárpátaljai magyar líra egyik figyelemre méltó darabja. Olyan kötet, amelyben a személyes, a közösségi és a történeti tapasztalat egymástól nehezen elválasztható módon van jelen, miközben a versek világát mindvégig meghatározza a pusztulás, a leépülés, a kiszolgáltatottság és az erkölcsi bizonytalanság élménye. A könyv egyik legfontosabb poétikai sajátossága, hogy ezeket a tapasztalatokat nem elvont fogalmak szintjén, hanem erőteljesen érzéki, sokszor nyers, anyagszerű képek közvetítésével teszi átélhetővé. A romlás nem egyszerűen témája a kötetnek, hanem a nyelvi szerveződés, a képiség és a hangütés szintjén is meghatározó elvként működik.

A kötet értelmezéséhez a borító is fontos kiindulópontot kínál. Aristarkh Lentulov festményének felhasználása első pillantásra mintha oldaná a versek komor tónusát: a borító mozgalmassabb, elevenebb és színesebb világot sugall, mint amilyen a kötet belső univerzumában feltárul. Ugyanakkor éppen ez az eltérés teszi érdekessé a borító és a szövegek kapcsolatát. A templomtorony harangozását ábrázoló jelenet a cím felől nézve nemcsak a forgatag vagy a piac asszociációját idézi fel, hanem a nagycsütörtöki időszak liturgikus horizontját is megnyitja, vagyis már a könyv tárgyi megjelenése is kapcsolatba lép a cím szakrális utalásával. A külső látvány elevensége és a versekben kibomló világ sötétebb tapasztalata között így olyan feszültség jön létre, amely termékenyen irányítja az olvasót. A szövegek olvasása során egyre inkább nyilvánvaló lesz, hogy ez a vizuális mozgalmasság inkább ellenpontja, semmint leképezése a kötet belső világának. A színes forgatag mögött a szégyen, a háborús fenyegetettség, a történeti kiszolgáltatottság és az egzisztenciális megrendülés tapasztalata húzódik meg.

A nyitóvers, az *Ároklét* rögtön kijelöli ennek a lírai világnak a koordinátáit. A vers egyszerre rajzol meg egy konkrét, határvidéki tájat és egy olyan metafizikai

állapotot, amelyben a hiány, a meddőség és a történelmi kudarc tapasztalata sűrűsödik össze. A tér itt nem pusztá háttér, hanem a létezés egyik meghatározó közege. A beszélő nem kívülről szemléli ezt a tájat, hanem benne él annak terheltségében. Fontos ugyanakkor, hogy a vers zárlata még felvillant valamiféle transzcendens távlatot, hiszen az „ároklétről” a teremtő is tud. Ez a lehetőség azonban a kötet későbbi darabjaiban egyre inkább elhalványul: a világ mind szűkebbé, sötétebbé és reménytelenebbé válik.

A címadó versek és a hozzájuk kapcsolódó szövegek, mindenekelőtt a *Szégyenpiac*, a *Szégyenpiac nagycsütörtökön* és a *Marhavagon a szégyenpiacon*, a kötet legerősebben rétegzett poétikájú darabjai közé tartoznak. A piac ezekben a versekben nem egyszerűen szociografikus helyszín, hanem egy szétesett világ allegorikus tere. A ragacsos felületek, a savanyú szagok, a bogártetek, a vizelet, az olaj, a hányás, a bódék és a kimerült testek képei nem pusztán naturalisztikus effektusok, hanem annak a tapasztalatnak a hordozói, hogy a romlás immár nem kivételes állapot, hanem a mindennapiság természetes közegévé vált. A piac szinte önálló organizmusként működik, amely újratermeli saját rendetlenségét, és fokozatosan magába olvasztja azokat is, akik benne élnek vagy keresztülhaladnak rajta.

Különösen erős ebből a szempontból a *Szégyenpiac nagycsütörtökön*, amely már címével is összekapcsolja a profán lepusztultságot és a keresztény kultúrkör egyik kiemelt ünnepi idejét. A nagycsütörtök hagyományosan a szenvedéstörténet és a megváltás felé nyitott idő, Marcsák versében azonban ez a horizont kiürülni látszik. A testi leépülés, a vegetatív szinten fenntartott élet és a sivár menedékhelyek világa azt sugallja, hogy a transzcendens rend már nem képes valódi ellenpontot képezni a tapasztalati valósággal szemben. Nem drámai összeomlásnak, inkább fokozatos rothadásnak vagyunk tanúi, és éppen ez a természetessé vált leépülés teszi különösen nyugtalanítóvá a verset.

A *Marhavagon a szégyenpiacon* tovább mélyíti ezt a tapasztalatot, amikor történelmi és erkölcsi dimenzióval terheli meg a piac terét. A marhavagon a közép- és kelet-európai emlékezetben olyan erős jelentéshordozó, hogy nem maradhat pusztá tárgyi kellék. A vers ezt a történelmi terheltséget mozgósítja, miközben a jelen világába helyezi vissza a motívumot. A legnyugtalanítóbb mozzanat éppen az, hogy a szégyenpiac működése még ezt a traumát is képes magába olvasztani: a pillanatnyi csend után minden megy tovább. A kötet egyik fontos felismerése éppen ez, vagyis hogy a világ nemcsak a saját szégyenével kénytelen együtt élni, hanem lassanként immunissá is válik rá.

A háború tapasztalata a *Borús karácsony* című versben kap különösen erőteljes megfogalmazást. Már maga a cím is jelentésteli ellentétet hoz létre, hiszen a karácsony hagyományosan a meghittség, az otthon és a remény ünnepe, a „borús” jelző azonban rögtön kioltja ezeket az asszociációkat. A vers képei a fizikai pusztulás és a szimbolikus kiüresedés kettős tapasztalatát közvetítik. A karácsonyi

díszlet itt nem képes megszelídíteni a háborús valóságot, csupán ráborul arra. A szeretet és a születés ünnepe helyett a veszteség, a megszakított jövő és az elvetélt remény kerül előtérbe. A vers jól mutatja, hogy Marcsák költészetében a háború nem csupán eseményként, hanem az érzékelést, a nyelvet és a közérzetet átható állapotként van jelen.

A kötet fontos rétege a kisebbségi léthelyzet, az otthonvesztés és az elvándorlás tapasztalata is. A *Víztükör* a kárpátaljai magyarság távozásának, a kiürülő falvaknak és a túlpartra jutás vágyának olyan verse, amely az elmenés kettősségét pontosan ragadja meg. Az eltávozás egyszerre ígérhet menekülést és jelenthet veszteséget. A túlpart az élet lehetőségét is hordozza, de a lélek közben mégis a hátrahagyott térhez kötődik. Ez a kettősség a kisebbségi és háborús tapasztalat egyik legfontosabb lélektani dimenzióját teszi láthatóvá. A vers nem pusztán a kivándorlásról beszél, hanem arról az identitásbeli törésről, amely a helyváltoztatás következménye.

Hasonlóképpen jelentős az *Egy emlékműhöz*, amely a közösségi emlékezet sérülékenységét és a kollektív fásultság tapasztalatát állítja előtérbe. A vers mögött könnyen felismerhető egy konkrét kárpátaljai magyar emlékezhely tapasztalata, ereje azonban éppen abban rejlik, hogy ezt a közvetlen aktualitást tágabb közérzeti horizontba emeli. A pusztítás ténye önmagában is súlyos, de a vers legfájdalmasabb felismerése talán mégis az, hogy mindez már alig vált ki valódi felháborodást. A megszokás, a hallgatás és a „sunyi lapítás” képei arra utalnak, hogy a külső agresszió mellett belső erózió is zajlik. A közösség önvédelmi reflexei is gyengülnek, s ez a csönd a kötet egyik legkeserűbb tapasztalatává válik.

Marcsák versei több ponton párbeszédbe lépnek a magyar irodalmi hagyománnyal is. A *mi üdvünk a változás* című vers Ady világát idézi fel, de nem egyszerű imitáció vagy tisztelgés formájában. Sokkal inkább annak belátásáról van szó, hogy a magyar modernség nagy nemzeti, történeti és létfilozófiai kérdései a jelenben is továbbrezegnek, csak éppen egy még szétesettebb történelmi helyzetben. Az *Egy gondolat bánt, macerál...* Petőfi híres címének ironikus ellenpontjaként olvasható. Míg Petőfinél a hősi halál romantikus horizontja erős, itt a beszélő éppen ennek a pátosznak mond ellent. Nem hősi halált kíván, nem akarja felnagyítani a pusztulást, hanem az egyszerű élethez, a túléléshez és a békéhez való jogot mondja ki. A vers humora és öniróniája éppen ebből a pátoszellenes gesztusból nyeri erejét.

A kötet különösen figyelemre méltó vonulata az ekphrasztikus, képzőművészeti ihletésű versek sora. A *Kárhozat*, az *Őszutó*, a *Felszín* és az *Erdő* azt mutatják meg, hogy Marcsák nemcsak a társadalmi és történeti valóság nyers megjelenítésében erős, hanem a szemlélődőbb, meditatívabb költői módban is. Ezekben a versekben a táj, a fény, a szín és a mozdulatlanság nagyobb hangsúlyt kap, de a háttérben ugyanúgy jelen van az elmúlás. Az *Erdő* például úgy alakítja a téli csönd, a hiány és a visszahúzódó élet képeit, hogy a természet egyszerre válik külső tájjá és a

szorongás belső terévé. Ezek a szövegek nem feloldják, inkább elmélyítik a kötet által közvetített tapasztalatot.

Szerkezetileg is fontos egysége a könyvnek a *Partok között* ciklus. Már maga a cím is átmenetiséget, köztes létet és bizonytalanságot sugall. A ciklus darabjaiban az utazás, az átkelés, a víz, a hajó és a túlpárt motívumai nem egyszerű allegóriaként működnek, hanem összetettebb egzisztenciális kérdések hordozóivá válnak. A *Zsombék* a gyermekkori helyek emlékezetét és az elmúlás tapasztalatát kapcsolja össze, míg *A hajó*, *A tenger* és *A túlpárt* az indulás és megérkezés kultúrtörténeti toposzait mozgósítják. Ezekben a versekben a túlpárt nem egyértelmű megváltás, a hajó nem a romantikus önkiteljesedés eszköze, a tenger pedig nem a szabadság egyszerű képe, hanem egyszerre vonzó és fenyegető közeg. A ciklus egészében a menni vagy maradni kérdése így nem csupán földrajzi, hanem ontológiai jelentésre tesz szert.

Ebben az összefüggésben különösen emlékezetes a *Stockholm*, a *Ketten egy öreg házban* és az *Üres falak*. Ezekben a versekben a történelmi és politikai környezet közvetlenül hatol be a magánszféra terébe. A *Stockholm* egyszerre személyes és civilizációs tapasztalatot közvetít, a hiányzó megszólított, az északi táj és a karanténba záródó Európa képei egymásra vetülnek. A *Ketten egy öreg házban* a romló ház metaforikáján keresztül működteti az entrópia poétikáját, míg az *Üres falak* a családi döntés, a menekülés és az otthonvesztés kérdéseit teszi közvetlenné. Ezekben a szövegekben a külvilág már nem szemlélt tárgy, hanem betör a családi térbe, a döntésekbe, a jövőképebe.

A kötet irodalmi önértelmezése a *Somogyi Gábor hazatér*, a *Kovács Vilmoshoz* és a *Tavaszwáró* ciklus darabjaiban válik hangsúlyossá. Itt Marcsák nem egyszerűen megidézi a kárpátaljai magyar irodalom előzményeit, hanem a saját helyét keresi ebben a hagyományban. Ez az önelhelyezés egyszerre tiszteletli és kiábrándult. A művészetnek továbbra is van szerepe, de nem heroikus értelemben: inkább az emlékezés, az újramondás, a túlélés és a továbbvitel médiumaként. A *Tavaszwáró* ciklus néhány darabjában ez már majdnem ars poetica-szerűen fogalmazódik meg. A költészet egyszerre jelenik meg hiányként, kapcsolatteremtésként és önfenntartó erőként.

A kötet záró szakaszában rövidebb, epigrammatikusabb versek is helyet kapnak, mint az *Állatvédők*, a *Lélekvándorlás* vagy a *Majmok*. Ezek közül több kifejezetten pontos társadalomkritikai megfigyelést sűrít rövid formába, ugyanakkor helyenként az az érzésünk, hogy a csattanóra vagy aforisztikus tömörítésre épülő megoldás némileg leegyszerűsíti azt a komplexebb poétikai működést, amely a kötet legerősebb darabjait jellemzi. Ez azonban inkább arányérzékkel kapcsolatos megjegyzés, semmint lényegi kifogás. A rövidebb versek bizonyos értelemben oldják is a nehezebb szövegek poétikai telítettségét.

Összességében a *Szégyenpiac nagycsütörtökön* erős és következetes kötet. Legfőbb tétje annak megmutatása, hogy a háborús jelenidő, a kisebbségi kiszolgáltatottság, az elvándorlás, az otthonvesztés, a közösségi emlékezet sérülékenysége és a morális leépülés tapasztalata miként fordítható át korszerű, jelentéssűrítő és érzékileg telített lírai beszéddé. Marcsák Gergely költészete ebben a könyvben akkor a legerősebb, amikor nem kijelenti, hanem láttatja a pusztulást; amikor a veszteséget nem magyarázza, hanem tárgyakban, felületekben, tájakban, testekben és időjárási képekben teszi érzékelhetővé.

Mádi Gabriella

Mádi Gabriella, PhD. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem, Filológia Tanszék, docens. mafi.gabriella@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-4520-7932.

Маді Габрієлла, доктор філософії. Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, доцент. mafi.gabriella@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-4520-7932.

Gabriella Mádi, PhD. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian University, Department of Philology, associate professor. mafi.gabriella@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-4520-7932.